

DENİZLİ İLİ ÇİVRİL İLÇESİNDE ÖLÜME BAĞLI UYGULAMALAR VE “YAS ETME”

R. Bahar AKARPINAR*

Özet: Türk kültürünün İslâm öncesi devirlerinde “sıgtamak:ağlamak” fiilinden türeyen “sagu” ile daha sonraki dönemlerde “ağı”, “sazlamağ”, “tavs”, “tavşa”, “ağıt” adlarıyla bilinen sözlü edebiyat metinleri, öncelikle, ölüm sonrasında öleni anmak, medhatmek ve ona duyulan özlemi dile getirmek üzere üretilmişlerdir. Zamanla, dünyanın faniliği, ömrün kısalığı, ayrılık, gurbet, çeşitli yoksunluklar, doğal afetler gibi konular, ağıtların kapsamını genişletmiştir. Sözlü Türk Edebiyatının bir parçası olan ve genellikle kadınların söyledikleri ağıtlar, Denizli ili, Çivril ilçesinde “yas etme” adı altında üretilmektedirler. Çalışmada ilçede görülen ölüme bağlı uygulamalar ve yas etme geleneği ele alınmıştır.

Anahtar sözcükler: Denizli, Çivril, Ölüm, Cenaze Töreni, Ağıt.

Sommaire: Dans la période préislamique de la culture Turque, “sagu” dérivé du verbe “sıgtamak:pleurer” et dans les périodes suivantes “ağı”, “sazlamağ”, “tavs”, “tavşa”, “ağıt” sont des textes oraux, formés d’abord pour faire vivre le souvenir d’un mort ou bien pour le louer ou encore pour exprimer un désir de le revoir. Avec le temps, des réflexions sur la précarité de la vie (d’ici-bas), sur les séparations et les éloignements forcés des gens, et sur les catastrophes naturelles ont enrichi le contenu des élégies. Les élégies forment une partie de la littérature orale Turque. Elles sont chantées généralement par les femmes et sont créées au moment des pratiques funéraires. On les rencontre aussi dans les villages de Çivril, le sous-préfecture de Denizli. Le but de ce travail est d’étudier les pratiques funéraires et la tradition de “yas etme:chanter des élégies” qui ont toujours cours à Çivril.
Les mots clés: Denizli, Çivril, La Mort, La Cérémonie Funèbre, L’élégie.

Denizli ilinin kuzey-doğusunda; Uşak ve Afyon illerinin Sivaslı, Dinar ve Sandıklı ilçeleri sınırında; kendi adını taşıyan ovada kurulu bulunan Çivril, sosyal ve kültürel dokusu ile iç Ege Bölgesi’nin özelliklerini barındıran ve yansıtan önemli bir ilçe durumundadır. Tarihi bakımdan ilçenin, Paleolitik (Eskitaş), Mesolitik (Orta veya Arataş), Neolitik (Yenitaş) çağlarına ait güvenilir bir bilgi bulunmamaktadır (Yavuz 1969:7). Anadolu Uygarlıkları çalışmalarına ışık tutan ve Geç Kalkolitik çağa (İ.Ö. 4000-3000) tarihlenen Beycesultan höyüğü, Çivril’in beş kilometre güneyinde ve Büyük Menderes ırmağının kaynağındadır. İngiliz arkeologlar Prof. Seton Lloyd ve Prof. James Melleard tarafından 1953-1959 yılları arasında (Çivril Kaymakamlığı 1985:16) yapılan kazılar sonucu “höyüğün kesintisiz bir yerleşime sahne olduğu” (Dinçol 1982:14) ve “yerleşen insanların göçebe olmadıkları, tarım ve hayvancılığı bildikleri, dokuma üretiminde usta oldukları” (Dinçol 1982:14), toprak kaplar ürettikleri ve özellikle bakır madenini kullandıkları belirlenmiştir. Çivril; Hitit, Frig, Lid ve Pers uygarlıkları ile Helenistik, Roma ve Bizans çağında da yerleşim alanı olarak kullanılmıştır. XI. yüzyılın ikinci yarısında Büyük Selçuklu Dev-

* Dr., Hacettepe Üniversitesi.

leti beylerinin Batı Anadolu akınlarını izleyen dönemde, Denizli-Çivril ve çevresi yörük-Türk yerleşimine açılmıştır. Çivril merkez ve köylerinde “yörük kimliği” bilinci günümüzde de sürdürülmekte, bir kaç göçmen köy yerleşimi dışında pek çok köyde özellikle yaşlılar tarafından ifade edilmekte ve boy adları belleklerde korunmaktadır.

Bugün, yediyüzbine yakın nüfusuyla Çivril, verimli topraklarında elmacılık başta olmak üzere meyveciliğin, bağcılığın, haşhaş-ayçiçek-buğday-arpa tarımının ve küçük baş hayvancılığın sürdürüldüğü ova-etek-dağ köylerine sahip, gelişmiş bir ilçe görünümündedir. Bu gelişmişliğe, tarihi zenginliğe, çağın gerektirdiği değişimlerle birlikte korunan “yörük-Türk kimliği”nin varlığına rağmen, Çivril ilçesinin tarihi-sosyal-kültürel-ekonomik bakımdan gereken ölçüde tanınmadığını ifade etmek yanlış değildir. İlçenin tanıtımına yönelik bir kaç çalışma yetersiz düzeydedir. Temel başvuru kaynaklarında “Denizli” maddesinin içinde Çivril’den bahsedilmiş; Denizli ili halk kültürü ile ilgili önemli, özverili ancak amatör ruhla hazırlanan bir kaç yayında ise derlemelerle elde edilen bilgiler, bir bütün halinde verildiği ve genellemeler yapıldığı için kültürel doku ayrıntıları kaybolmuştur. Bu tür çalışmalarda Denizli’nin Acıpayam-Tavas-Buldan ilçelerine öncelik tanınmış, diğer yerleşim birimleri ile birlikte Çivril de çoğunlukla göz ardı edilmiş ve özellikle ilçenin sözlü kültür birikimi değerlendirilememiştir.

Sedat Demirkaya’nın, 1992 yılında Prof. Dr. Fikret Türkmen danışmanlığında, Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü’nde lisans tezi olarak hazırladığı “Çivril Halk Edebiyatından Örnekler” adlı çalışma ile T.C Kültür Bakanlığı Halk Kültürlerini Araştırma ve Geliştirme Genel Müdürlüğü tarafından 1993 ve 1996 yılında yapılan “Çivril Saha Araştırması”, bu alandaki eksikliği önemli ölçüde gidermektedir. Saha araştırmasında Çivril merkez, Iğdır, Kavakalanı, Aşağı Çapak, Gürpınar, Gümüşsu, Özdemirci ve Beyköy’de doğum ve evlenme âdetleri, el sanatları, halk takvimi, halk hekimliği, hayvancılık, avcılık, halk müziği, halk oyunları, giyim-kuşam ve yağmur duası çalışılmıştır. Araştırmaya ait 20 adet ses bandı ve 306 adet slayt HAGEM arşivinde korunmaktadır.

Çalışmanın ön hazırlık aşamasında, Çivril’de ölüme bağlı uygulamalar ve yas etme konularında araştırma yapılmadığı belirlenmiş ve eksikliği tamamlamak üzere birbiri ile iç içe bulunan bu iki alan üzerinde yoğunlaşmaya karar verilmiştir. Çivril merkez ve Irgılı kasabası ile Iğdır, Koçak, Beyköy ve Kocayaka köyleri derleme sahası olarak seçilmiştir. 11-16 Temmuz 2001 tarihleri arasında kaynak kişilerle mülakat yoluyla yapılan derlemeler sonucu elde edilen bilgiler iki bölüm halinde sunulacak ve değerlendirilecektir: A.Ölüme Bağlı Uygulamalar; B.Yas Etme.

A. Çivril’de Ölüme Bağlı Uygulamalar

Ölüm Öncesi: Ölüm döşeginde halsiz yatan kişinin yanında yüksek sesle konuşmamaya ve gürültü yapmamaya özen gösterilir; rahat yatması sağlanır, yalnız bırakılmaz; temizliğine ve bakımına önem verilir; ağzına varsa zenzem suyu yoksa su damlatılır veya dudaklarına sürülür; yakın eş, dost ve ahababı helâllik almak üzere kısa ziyaretler yapar (Arslan, Y. 2001); başucunda veya yakın bir yerde Kur’an-ı Kerim okunur ve sabırla beklenir (Dede, G. 2001).

Ölüm Anı: Hastanın öldüğüne emin olmak için soluğu ve kalbi dinlenir, şah

damarı kontrol edilir, ellerine dokunulur. “Camı çıkana kadar el vurulmaz” (Dede, G. 2001). Vücut kendini bırakınca gözler kapatılır, bacaklar uzatılır, kollar yana yerleştirilir. Gerek var ise yatak temizlenir, giysi ve çamaşırlar kesilerek çıkarılır, cenaze yastıksız veya alçak yastıkla yer yatağına yatırılır. Üzerine temiz çarşaf/battaniye örtülür (Dede, N. 2001). Çenesi baş üzerinden, ayakları başparmaklarından bağlanır. Vücudun şişip şişmediğini anlamak için göbek üzerine ufak bir taş yerleştirilir (Arslan, Y. 2001). Ölüm gece olmuş ise sabaha kadar serin yerde bekletilir veya başucuna yelpaze/vantilatör kurulur (Öztürk, Y. 2001). Bulunduğu yer aydınlatılır ve cenaze yıkanana kadar erkekler tarafından beklenir. Ölüm gün içinde olmuş ise, cenaze yıkama işlemi için gerekli hazırlıklar tamamlanana kadar cenaze yattığı yerde bekletilir. Uzaktan gelecek bir yakın yok ise, cenazenin mümkün olduğunca kısa sürede defnedilmesi uygun görülür. Kur’an-ı Kerim okunmasına ara verilir. Ölüm haberini alanlar, cenaze evine gelirler ve yas edilir. Cenazenin yıkanması ve kefenlenmesinde kullanılacak malzeme önceden hazırlanmamışsa ev halkınca veya tanıdıklar tarafından temin edilir.

Cenazenin Yıkanması: Araştırma yapılan köylerde gasilhane bulunmamaktadır. Cenaze, evin avlusunda veya mevsim uygun ise yakın bir açık alanda; değil ise, samanlık gibi kapalı bir alanda yıkanır. Bir kaza sonucu dışarıda veya hastalık sonucu hastahanedeki ölen ya da intihar eden kişi eve getirilir, ölüm sonrası işlemler aynen uygulanır ve cenaze yine evde yıkanır. Köylünün ortak malı olarak kullanılan tenişir ve sal, ölünün yıkanacağı yere getirilir. Cenaze çarşafı taşıdır. Hemen hemen her köyde cenaze yıkamayı bilen bir kadın ve bir erkek bulunur. Köyde bu işi yapacak kişi yok ise Çivril merkezden getirilir (Ünal 2001). Kadın cenaze, kadın yıkayıcı; erkek cenaze, erkek yıkayıcı veya köyün din görevlisi tarafından (Arslan, Y. 2001) İslâmi kurallara uygun olarak taharetlenir, yıkanır, abdesti verilir ve kefenlenir.

Yıkama sırasında ölünün yakınlarından bir veya bir kaç kişi yıkayıcıya yardım eder. Kazanlarda ısıtılan su ile cenaze üç kez taharetlenir, yıkanır ve abdest verilir. İkinci yıkamadan sonra özellikle cenaze erkek ise, köy halkının erkekleri helâlleşmek üzere sıra ile birer tas su döker (Arslan, Y. 2001). Kadın cenaze için bu tür bir uygulamayla ilgili bilgi alınmamıştır. Koçak köyünde kaynak kişi, su ısıtılırken içine hoş kokması için “mersin dalı” atıldığını ifade etmiştir (Ünal 2001). Üçüncü yıkama ve abdestten sonra cenaze kurulandır ve kefenleme işlemine geçilir. Yıkama işleminde, taharet sırasında “elcek” adı verilen bez parçaları (Dede, G. 2001); örme lif veya “Fadime Ana Saçı” denen bir cins bitki lifi (Kahraman 2001); beyaz sabun; cenazeyi incitmemesi için yumuşak, ince, beyaz havlu; su dökmek için plâstik veya madenî tas kullanılır. Yıkama sırasında konuşulmaz (Dede, G. 2001).

Irgılı’da cenaze, içinde şofben, sabit tenişir ve muhtelif araç gerecin bulunduğu, karavan şeklindeki tekerlekli araçta yıkanmaktadır. Halk, araca “morg” demektedir. Belediye’nin sürdürdüğü bu kamu hizmeti karşılığında ücret alınmamaktadır (Öztürk, Y. 2001). Bu hizmetin kaç yıldır sürdürüldüğü konusunda bilgi edinilememiştir.

Cenazenin Kefenlenmesi: Cenaze yıkanıp kurulandıktan sonra, “sıtır bezi”, “hümayun”, “beyaz patiska” gibi pamuklu dokumadan, cenazenin ölçülerine göre el ile yırtılarak hazırlanan parçalarla, İslâmi kurallara uygun olarak kefenlenir. Günü-

müzde çift en beyaz patiska kullanımı yaygındır. Erkeklerde yedi, kadınlarda dokuz metre kefen bezi kullanıldığı belirtilmiştir (Arslan, Y. 2001). Önceki yıllarda kullanılan sırt bezi ve hümayun tek en dokumalar olduğu için parçalar iri dikişle birbirine eklenerek kefen hazırlanmış. Kaynak kişinin ifadesine göre; “arasından peygamberlerin geçebilmesi için iri dikiş yapılır” (Dede, G. 2001)miş. Bugün, çift en kumaşların varlığı bu inancın kaybolmasına ve dikiş işlemine son verilmesine neden olmuştur.

Ölen erkek ise, kefenin içine zenzem suyu, gülsuyu, alkolsüz koku, muhtelif çiçek yağları(esans), misk serpilir; çörekotu, üzerlik (Arslan, K. 2001), günlük saçılır. Ölen kadın ise, kefenin içine zenzem suyu, gülsuyu, alkolsüz koku, muhtelif çiçek yağları(esans), misk serpilir; çörekotu, kına, sarı çiçek, kır çiçeği yaprakları (Ünal 2001), taze nane yaprakları (Dede, G. 2001) saçılır. Ellere gül, nane dalı, kır çiçeği, sarı çiçek demeti tutuşturulur (Dede, G. 2001). Avuc içine yerleştirilen hacı parası üzerine hurma (Dede, G. 2001) veya bir kaç tutam kuru kına üzerine hurma (Öztürk, Y. 2001) ya da sadece birkaç tutam kına konulup yumdurulur. Kefen kapatılmadan önce başına/göğüs üzerine, evlendikten sonra kesilen ve gelin sandığında kına içinde saklanan “zülf”ü (Kahraman 2001); “fatma ana saç” adı ile bilinen ve Hicaz’dan gelen örgülü saç biçimi verilmiş bitki lifi (Altıntaş, A.[a] 2001); (Öztürk, F. 2001); “iman kaydı” adı verilen, önceki yıllarda istek üzerine hocalara yazdırılan, bir ara eski harfli matbu metin halinde satılan kâğıt (Kahraman 2001) yerleştirilir. Bugün bu son âdet uygulanmamaktadır. Erkek cenazede bu tür bir uygulamayla ilgili bilgi alınmamıştır. Kadının, yaşarken örüp, kesip sakladığı saç var ise boynuna dolanır veya başına/göğüs üzerine konur (Altıntaş, A.[a] 2001). Öldüğünde saç uzun ve örgülüyse, sökülüp boynuna dolanır (Öztürk, F. 2001). Alın ve kulak arkasındaki saç diplerine, el ve ayak parmakları arasına pamuk sıkıştırılıp kına serpilir. Yüzüne “duvak” adı verilen bir parça beyaz tülbent, tekbir eşliğinde üç kez örtülüp açılır (Öztürk, Y. 2001) ve yüz üzerine kapatılır. Bu arada ölenin kadın yakınları, dilerler ise son kez görmek üzere cenazenin yanına gelebilirler. Kefen kapatılıp, kuşaklar ve uçlar bağlandıktan sonra cenaze çul/kilim/halı/battaniyeye sarılır. Üç kez İhlâs, bir kez Fatıha sûreleri okunur ve cenaze “sal” a yerleştirilir. Cenazeyi yıkayan kadına para/etek, havlu, çeki, yazma; erkeğe para/mendil, çorap, gömlek, havlu verilir (Ünal 2001).

Cenazenin Sala Konması: “Sal”, cenaze taşımak için demir veya ahşap malzemeyle yapılan dört kollu, üzeri açık araçtır. Sala yerleştirilen cenazenin ense-sine Koçak ve Kocayaka’da “çiçek süpürgesi” adı verilen ve aynı adla anılan çalı cinsi bitkiden hazırlanmış demet, yastık şeklinde yerleştirilir. Koçak’lı kaynak kişi, çiçek süpürgesinin cenazeyi şeytandan koruyacağına inanıldığını ifade etmiştir (Ünal, 2001). Çiçek süpürgesi Kocayaka’da defin sırasında kabre konmayıp geri getirilmekte, köy odasına veya camiye bağışlanmaktadır (Dede, G. 2001). Koçak’ta cenaze çiçek süpürgesiyle defnedilmektedir (Ünal 2001).

Ölen erkek ise, salda cenazenin üzerine kendi pardösüsü, paltosu, ceket; genç erkek veya yeni damat ise, evlilik törenlerinde de damadın omzuna atılan kırmızı ipek “poşu” örtülür (Dede, N. 2001). Ölen kadın ise, üzerine atkı, tülbent, hacı örtüsü, hacı tülbenti, oyalı yazma; genç kız veya yeni gelin ise, çeyizinden oyalı yazma, duvak, elbise varsa gelinlik örtülür ve istenirse sala çiçek demeti konur. Definden

sonra bu eşya alınır ve hayır için bir fakire verilir. Salı, öncelikle yakın erkek akrabalar ve cenazeye katılan diğer erkekler sırayla taşınır. Ölen, bebek ya da küçük çocuk ise, kefen kapatıldıktan sonra babasının veya bir erkek akrabasının kucığına verilir. Cenaze, camiye ve mezarlığa kadar kucakta taşınır (Dede, G. 2001).

Helâllik Alma: Avluda veya bahçede uygun bir yere konulan salın çevresinde cemaat toplanır. Erkek ve kadınlardan oluşan cemaatin önünde din görevlisi, yüksek sesle “ölümün kaçınılmazlığı ve Tanrı'nın takdiri olduğu” yolunda kısa bir konuşma yaptıktan sonra cemaatten helâllik ister. Ölenin ruhuna bağışlanmak üzere sureler okunur, dualar edilir, başsağlığı dlenir, isyan etmenin yersizliği ve ölenin ardından yerine getirilmesi beklenen görevler hatırlatılır, sabır telkin edilir. Son dualardan sonra cenaze evden çıkarılır. Evde kalan kadınlar, yası sürdürürler ve defin sonrası için gerekli hazırlıkları yaparlar.

Cenaze Namazı: Ölüm sonrasında verilen “su selâsi” ve anonsun ardından (Arslan, Y. 2001) namaz vaktinde camide toplanan cemaat, cenaze namazını kılar ve helâllik verir. Cenaze namazına kalabalık bir cemaatin katılımı, yöre halkı tarafından “cenaze sahibinin gururu ve teselli sebebi” olarak değerlendirilmektedir.

Defin: Su selâsından sonra köyün gençleri veya yardıma muhtaç olan fakirleri arasından bir kaç kişi, kabri kazar, defne hazırlar. Defin, İslâmi kurallara göre gerçekleşir. Cenazeyi öncelikle birinci dereceden erkek akrabalar kabire indirir. Kabir örtüldükten sonra bardak/testi ile getirilen su toprak üzerine dökülür. Koçak'lı kaynak kişi, önceki yıllarda “ölüyü mendeneye koyacak olan koca arabın gelişini engellemek için” kabir üzerine katran döküldüğünü ve katran bardağının, cenazenin karın kısmına veya başucuna gelecek şekilde kabir üzerinde bırakıldığını; ancak, bu âdetin unutulduğunu ifade etmiştir (Ünal 2001).¹ Günümüzde su kabı, camiye veya köy odasına bağışlanmaktadır. Kabrin baş ve ayak kısmına birer tahta veya taş dikilir, etrafı taşlarla kabaca çevrelenir, toprağa kümbet şekli verilir. Su döküldükten sonra üç kez İhlâs, bir kez Fatiha sureleri okunur, dua edilir ve kabrin başından uzaklaşılır. Din görevlisi tarafından “talkın verildikten” sonra mezarlıktan çıkılır

Ölenin Ruhuna Bağışlanmak Üzere Yapılan Okumalar ve Kurulan Sofralar: Mezarlıktan dönen cemaat ve din görevlisi, cenaze evine gelir. Erkek ve kadınlar ayrı odalarda toplanır. Kocayaka'da erkekler köy odasına gitmektedirler (Dede, G. 2001). Ölünün kabirde azap görmemesi, sorgu-sualde zorlanmaması, günahlarının bağışlanıp, sevaplarının ödüllendirilmesi gibi düşüncelerle evde genellikle erkek hoca tarafından Kur'an-ı Kerim okunur ve dua edilir. Kaynak kişilerden “ıskat çıkarma” ile ilgili bilgi alınamamıştır. Defin günü evde yapılan dinî törende, lokum/tatlı ve çay ikram edilir (Arslan, Y. 2001). Cemaat başsağlığı dileyip, sabır telkin ederek evden ayrılır.

Çivril'de, Anadolu'nun pek çok bölgesinde görülen yas döneminde ocağın ya-

¹ Mülâkat sırasında kaynak kişi, “koca arap” olarak nitelenenin “kim” veya “ne” olduğunu açıklayamamıştır. Derleme bilgilerinin değerlendirildiği dönemde ölüm ve defin konularındaki çalışmalar incelenirken benzer bir tanıma rastlanmamıştır. “Koca arap” ifadesinin, gömülen cenazenin yılançayan gibi hayvanların hücumuna uğrayacağı, kötü ruhlar ve cehennem zebanileri tarafından rahatsız edileceği vb. gibi cenaze ile ilgili bazı halk inançları bağlamında değerlendirilebileceği düşünülmüştür.

kılmaması âdeti yoktur. Başsağlığına veya ailenin her hangi bir ihtiyacı olup olmadığını sormaya gelen konuklara genellikle kahvaltılık türü hazır yiyecekler ikram edilir, çay/kahve pişirilir, tavuk haşlanıp, pilâv yapılır. Bununla birlikte, yakın akrabalar, ahbab, komşu, cenaze evine üç ilâ yedi gün boyunca yemek götürür. Ölenin ruhuna bağışlanan bu yemekler ve yakınların ilgisi, bir anlamda cenaze sahiplerinin sabrını pekiştirir, yalnızlık ve yoksunluk duygularını giderir, hane sakinlerini yeneden yaşama bağlar, acılarını hafifletir.

Ölümün ilk haftası içinde veya yedinci gününde “kabir kazanı”, “hayır aşısı”, “cenaze aşısı” (Altıntaş, A.[a] 2001) hazırlanır. Maddî gücü yerinde olan ailelerde beslenen hayvanlardan koç/düve kesilir veya kesilecek hayvan satın alınır. Maddî imkânlar elverişli değilse, yeterli sayıda tavuk alınır ve pişirilir. Et kavurmasının yanında, sulu et yemeği, kuru fasulye, pirinç pilâvı, keşkek, salata, turşu, helva (Öztürk, Y. 2001); katmer (Kahraman 2001); et, yoğurt ve naneden yapılan “şorpa”, dolma, tatlı, üzüm (Arslan, Y. 2001) gibi yiyecekler ile yufka ekmeği, çörek, çarşı ekmeği hazırlanır. “Karanfilli şeker şerbeti kaynatılır” (Dede, G. 2001). Cenaze sahibinin maddî gücü yetersiz veya bu işlerle uğraşamayacak kadar yaşlı, hasta, kimsesiz ise çevrenin yardımıyla içli pide, ayran ve helva hazırlanır. Yiyecek ve içecek ev halkı ya da aşçılar tarafından, cenaze evinin avlusunda pişirilir. Önceki yıllarda kadın aşçılar tutulurken, günümüzde Çivril merkezden erkek aşçı çağırılmaktadır. Yemek, sürekli açık tutulan sofralarda konuklara ikram edilir.

Kabir kazanı gününde, dinî töreni yöneten cami imamı veya din görevlileri tarafından Kur’an-ı Kerim ve mevlid-i şerif okunur, hatim tamamlanmış ise duası yapılır, dualar edilir ve başsağlığı dilenir. Bu uygulamaya “küçük mevlid” adı da verilmektedir (Kahraman 2001). Aynı tören, ölümün elliikinci günü de tekrarlanır ve “büyük mevlid” adıyla bilinir. Mümkün ise ölümün sene-i devriyesinde de aynı uygulama yapılır.

Hayra Verme: Yapılan her okumanın sevabını ölenin ruhuna bağışlamak; sofrayı kurmak; yiyecek ve para dağıtmak; ölenin giysi-ayakkabı gibi eşyasını ihtiyacı olana vermek “hayra vermek” deyiimiyle karşılanır. Hayra vermede, yardıma muhtac olanlar gözetilir. Yoksullara, dini bütünlere, dışarıda eğitim gören gençlere, gelinlik çağıdaki yoksul genç kızlara, kimsesi olmayan dul kadınlara öncelik tanınır. Ölenin bir kaç özel eşyası hatıra olarak saklanır.

Kabir Ziyareti: Köylerde, definden sonra sık sık kabir ziyareti yapmak ve kadınların mezarlığa gitmesi yaygın bir âdet değildir. Tüm kaynak kişiler, köylere oranla Çivril merkezde kadınların kabir ziyaretine daha sık gittiklerini belirtmişlerdir. Kabir ziyareti dinî bayram arefelerinde yapılır. Kadınlar, günün erken saatlerinde boy abdesti alıp, hazırlanır ve mezarlığa giderler. Mezar başında “musaf”/Kur’an-ı Kerim okunur veya okutulur, üç kez İhlâs, bir kez Fatıha sureleri okunur, dua edilir. Yakın akrabaların ve tanıdıkların kabirleri de ziyaret edilir. Mezarlığa yiyecek ve içecek götürülmez/bırakılmaz. İstenirse mezarın başucuna kuşların yemesi için birer avuç buğday bırakılır (Altıntaş, A.[a] 2001). Mezar toprağına su dökülür. Erkekler, ikinci vakti ziyarete giderler. Mezarların bakımını yapar, otlarını temizler, gerekirse taşını yıkar, siler, dua eder ve toprağın üzerine su dökerek mezarlıktan ayrılırlar.

Arefe günlerinde, sevabı ölümlerin ruhuna başışlanmak üzere mahalle çocuklarına şeker, gofret, helva, lokum, para dağıtılır; komşulara katmer, çörek, mayalı hamurdan yapılan “şipit” gönderilir (Öztürk, F. 2001). Dağıtılan yiyecekler “Allah kabul etsin, ölmüşlerinizin ruhuna gitsin” sözleriyle kabul edilir.

Mezarlıklar ve Mermer Mezar Yapımı: Araştırma sırasında mezarlıkların, köyün dışında ancak fazla uzak olmayan bir alanda kurulduğu belirlenmiştir. İğdir ve Koçak'ta görüldüğü gibi, zamanla köy nüfusunun ve hane sayısının artmasına bağlı olarak, mezarlıkların yerleşim alanı içinde kalması da söz konusudur. “Kara taş” adı verilen kaba yontma taşların mezar taşı olarak kullanılması; eski harfli yazıları silinmiş, üzerleri yosun tutmuş, sarık-kavuk-fes oymalı taşların bulunması; sahibi belli olmayan kaybolmuş, çiğnenmiş mezarların varlığı; ulu ağaçlar; iri taş örme duvarlar, mezarlıkların oldukça eski dönemlere tarihlendirilebileceği kanısını uyandırmaktadır. Büyük kentlerde örneği sıkça yaşanan “ölmeden önce mezar yeri satın almak” gibi bir endişe yaşanmamaktadır. Araştırma sırasında mezarlıklarda yapılan gözlem ve incelemelere göre; mezarlıkta ailelere ayrılan özel alanlar bulunmakla birlikte, cenaze erkek ise, mümkün olduğunca baba soyundan; kız ise baba soyundan; evli kadın ise koca soyundan ölen kişilerin kabirlerine yakın bir yere defn edildiği ifade edilebilir.

Başucuna dikilen mezar taşlarında, “hüvelbâki” sözcüğünün arap veya lâtin alfabeleriyle yazıldığı; ölenin adının, soyadının, doğum ve ölüm tarihlerinin belirtildiği görülür. Ailenin isteğine bağlı olarak, ölenin ağzından “dünyanın geçiciliği, ölümün kaçınılmazlığı, ölüm şekli, dua dileği” konulu bir kaç söz veya bir kaç mısra yazılır. Ölenin mezar taşına yazılmak üzere vasiyet ettiği nazım veya nesir bir metin var ise, vasiyet yerine getirilir.

Örnek 1: Kaynak kişinin babasının arkadaşı olan İsa Mengü Aslan, aşağıdaki metnin mezar taşına yazılmasını vasiyet etmiş ve ölümünden sonra metin yazılmıştır:

“Elbet bir gün devran benim de hayalimi yok eder
Belki bir kervan yaşlı göz ile ismimi yâd eder.” (Dede N. 2001)

Örnek 2: Bir diğer kaynak kişinin, onyedinci yaşında menenjit nedeniyle ölen kızı, mezar taşına yazılmak üzere aşağıdaki metni kaleme almış ve mutfak rafına bırakmıştır. Ölümünden sonra babası tarafından bulunan kâğıttaki metin, mezar taşına yazılmıştır:

“Hasta oldum hastaneye götürün
Sağırma soluma yastık getirin
Ben ölürsem ağabeyimi ablamı
Yanıma getirin.” (Kamış 2001).

Örnek 3:

“Elveda ahbap ile yaranıma
Ağlasun erbâb-ı insaf fevtime
Görmedim çok kâm bu dünyadan
Şadım ahretde mağfîret et ya .....(okunamamıştır)”
Bey nahiyesinden hâfız İbrahim. Ruhuna Fatıha 1939.

Ölen erkek ise, mezar taşına kırmızı ay-yıldız; kadın ise, renkli tek çiçek veya çiçek demeti çizilir (Şen 2001). Aile ister ise, ölenin mesleğiyle ilgili sembolik bir eşyanın resmi de yapılabilir: marangoza rende, hemşireye kep, avcı ve askere tüfek, polise tabanca gibi. Ölen yaşlı veya hacı ise bardak-ibrik; genç kız ise, altınlı gerdanlık resmi de çizilebilir (Altıntaş, A.[a] 2001). Mezarın baş veya ayak ucuna, yağmur suyunun birikmesi için tas şeklinde mermer yükselti yerleştirilir. Toprak kısmı açık bırakılan mezarın üzerine çiçek ekilir, mekân uygun ise ağaç dikilir.

B. Yas Etme

Araştırma sırasında, Çivril'de, ölümü izleyen belirli bir süre içinde yıkanmamak, saç ve tırnak kesmemek, traş olmamak, ateş yakmamak, yemek ve ekmek pişirmemek, çamaşır yıkamamak gibi sakıncılara ve siyah/beyaz renkli giysi kullanmak ya da renkli-süslü giysi ve süs eşyası kullanmamak, soyka çıkarmak, yas almak, yas hamamı gibi ölüm sonrası âdetlere rastlanmamıştır. Ölümden sonra doğal olarak hissedilen kırgınlık/yoksunluk, hane halkının süregelen günlük yaşantısı içinde yer almaktadır. Ölenin ardından “yas tutmak”, İslâmî inançlar nedeniyle uygun/doğru bir davranış olarak kabul edilmemektedir. Ölenin ardından ağlayıp, bağırarak, dövünmek, aşırı tepki göstermek, yine dinî inançlar nedeniyle hoş karşılanmamakta; bu tür davranışların “günah” olduğu (Dede, G. 2001; Arslan, Y. 2001) ve insanı isyana sürükleyeceği ifade edilmektedir. Bununla birlikte, ilçede, özellikle kadınlar tarafından sürdürülen “yas etme” geleneği görülmektedir.

“Yas etme”, öncelikle ölüm sonrasında, ölen kişinin ardından, ailesi, akrabaları ve yakınları arasındaki kadınlar tarafından yaşanan üzüntünün ve kederin neden olduğu acı dolu sözleri, serbest bir ezgi ve nazımla dile getirmek; ağıt yapmak/söylemektir. “Yas” sözcüğü, yörede “ağıt” karşılığında kullanılır. Yas metni oluşturmak ise “yas kurmak” şeklinde ifade edilir (Kahraman 2001). “Yas etme” ifadesiyle birlikte, birisi için yas söylemek anlamında, “yas göndermek”, “yası üzerine göndermek”, “(kızına/oğluna/anasına) yaslamak”, “yas kaldırmak” sözleri de kullanılmaktadır. Serbest ezgi ile dile getirilen sözlü metinde, hece ölçüsü ve dörtlülük nazım birimi kullanılır. Bazı metinlerde nazım düzensizleştiği ve hece ölçüsünün aksadığı saptanmıştır. Metnin düzenli veya düzensiz nazımla kurgulanması, hece ölçüsünün tutarlılığı, ezgi ile bütünlük arzemesi, dörtlülük sayısı/metnin uzunluğu vb. özellikler, yas edenin bilgisi, becerisi, yeteneği, deneyimi ve bellek gücü ile yakından ilgilidir. Ezgi, genellikle ağır, yeknesak bir ritm izler.

Ölüme bağlı yaşlarda, ölen kişinin yaşı, cinsiyeti, mesleği, toplum içindeki yeri, ailesi, yaptığı işler, iyi huyları, imanı, mal varlığı vb. insanî, fizikî ve meslekî nitelikleri dile getirilir. Bahtsız bir kişi ise yaşamı boyunca çektiği sıkıntılar; yeni evli veya nişanlı ise, sevdiğine doyamadan öldüğü; hastalık çekti ise, hastalığın seyri ve sağlığına kavuşturmak için yapılan tedaviler anlatılır. Kişi, kaza sonucu ölmüşse, vurulmuşsa, şehid olmuşsa, intihar etmişse, kısaca, beklenmedik bir anda aniden ölmüşse, ölüm şekli ayrıntılarıyla hikâye edilir. Geride bıraktığı çocukların, yakınların ve yas edenin ruh hali yansıtılır.

Yörede, ölüme bağlı olmayan yaslar da bulunmakta ve yine “yas etme” ifadesi ile karşılanmakta; ancak, ölüm yaslarında görüldüğü gibi “yas göndermek”, “yası

üzerine göndermek, “yas kaldırmak”, “yaslamak” ifadeleri bu tür yaslar için kullanılmamaktadır. Araştırma sırasında, ölüme bağlı olmayan yaslar konusunda değerlendirilmek üzere derlenen metinlerde, genellikle hayat hikâyelerinin anlatıldığı (Öztürk, A. 2001) ve yas edenin belleğinde yer almış üzüntülü olayların aktarıldığı (Kamış, 2001) saptanmıştır. Ölüme bağlı olmayan yaslar; çekilen çileler, mutsuzluklar, umutsuzluklar, yalnızlık, gönül kırgınlıkları, can sıkıntısı, ailevi huzursuzluklar, küskünlükler, eşin veya çocukların olumsuz tavırları/tutumları, hastalıklar, beklentiler, dilek ve arzular çevresinde oluşur ve genellikle üzüntülü, sıkıntılı, kederli zamanlarda söylenirler. Araştırma sırasında İğdir’de yaşlı bir beyin şu sözleri, hanımların yas etme nedenlerini ve yas etmekten ne umduklarını açıkça belirtmektedir: “Yas edivermesi için iki kakışlamak, kızdırmak lâzım, o zaman başlar yasa”.

Örnek 1: Yetmişbir yaşında, kalp hastası, genç yaşta dul kalmış bir kadının yası:

“Yeşil ördek de su başında oturur
Bir burnunu da bir başını batırır
Kalbim genişledi beni ney zaman götürür
Bakıverin de deli Aysa’nın halına
Biceğiz oğlum da girer mi ki salıma
Yetmişbir yaşında düştüm yoluma
Haydin gidelim de ceren avına
Ceren çekti de bizi kendi bağına
Kalb hastalığına derman olur mu
Arasam arasam dermanımı bulum mu
Hasta oldum da hastaneye yatırın
Sağıma soluma yastık getirin
Nideyim de yanım ben bu derdime
Ankara hastanesi taştan yapılı
Vardım baktım da sıra sıra kapılı
Ellibir sene oldu beyim kabirliğe yatalı güvey kokulu
Yetmişbir yaşında deli karıdır
Şu dağın da çalısını kesmeli
Kesip kesip de budağından asmalı
Allah veriyor bu dertleri kime küsmeli
Çıktım çıktım da yücesine oturdum
Dört yanına da lâle sümbül bitirdim
Ondokuz yaşında ben beyimi yitirdim...” (Öztürk, A. 2001).

Örnek 2: Bir annenin, ortaokul mezunu, evli, çocuklu, fizikî bakımdan sağlıklı ancak alkol bağımlısı olduğu için çalışamayan, para kazanamayan ve ailesiyle birlikte sefalet içinde yaşamak zorunda kalan oğlu için söylediği yas:

“Evlerinin önü sırk
Yazık yavrularım yazık
Evlerinin önü asma
Asmanın dalına basma
Anam bana darılıp sakın küsme
Benim ciğerlerim yanar
Yavrularım da öksüz kaldı
Kuzularım hangi yola gitti
Dertlerimi kimselere diyemiyom

Ah benim kuzularım kuzucuklarım yavrum
Eller gibi gülemiyom
Oğlum kuzularının yüzüne bakamıyom
Ciğerlerim yanıyo dayanamıyom
Ah benim kuzularım” (Memiş 2001).

Çalışmanın, “ölüm âdetleri ve yas etme” başlığını taşıması nedeniyle bu kısmıda, ölüm sonrasında “yas etme” ve yasçı kadınlar ele alınacaktır. Çivril’de yas etme, ölümün hemen ardından, cenaze erkekler tarafından beklenirken; kadınlar tarafından başlatılır. Ölenin ardından bağırıp, dövünmenin günah olduğu kabul edilmekle birlikte, keder, yas ile dile getirilir. “Cenaze orta yerdeyken” (Öztürk, Y. 2001) başlanan yas, helâllik alınıp sal evin dışına çıkarılırken kuvvetlenir ve birkaç gün sürer. Kadınlar evde yas ederken, erkekler dışarı çıkarlar (Dede, G. 2001). Ölen kişi genç ise, gelinlik çağındaki kız ise, şehit olmuş ise, yas günlerce/aylarca sürdürülebilir. Defin dönüşünde ve kabir kazanı gününde Kur’an-ı Kerim ve Mevlid-i Şerif okunurken, yas etmek, saygısızlık olarak kabul edilir ve uygun görülmez. Başsağlığı ziyaretleri, ölenin her hangi bir sebeple hatırlanması, beklenmedik bir anda evde bir eşyasının bulunması, akranın görünmesi gibi nedenler, acıyı tazeler ve yas edilmesine zemin hazırlar.

Ölenin kardeşi, annesi, teyzesi, yengesi, eşi, kızı, baldızı, eltisi, görümcüsü, gelini gibi yakınlarının yas etmemeleri, aile arasında bir anlaşamamazlığın veya geçimsizliğin var olduğu düşüncesini uyandırır; çünkü, yas etme, ölenin ardından yapılması beklenen bir davranıştır. Ölen için yas edilmediği takdirde, çevre, durumu yadırgar ve aileyi kınar. Diğer tüm davranış kalıplarıyla birlikte “yas etme” ölene verilen değeri; onun aile içindeki yerini ve önemini ortaya çıkaran bir gereklilik gibi algılanmaktadır. Ailenin kadınları arasından en az bir veya bir kaç kişinin yas etmesi beklenir. Sözlü yas metninin düzenli, ölçülü olması gibi bir kaygı yaşanmaz. Önemli olan, ölenin ardından duyulan samimî üzüntünün geleneksel ifade şekli ile, yani, ağır bir ezgi eşliğinde, mümkün olduğunca anlamlı bir şekilde, yüksek sesle dile getirilmesi ve ağlanmasıdır. “Yasın azı, gönülsüz olanı, samimiyetinden emin olunamayana” (Ünal 2001) kınanır.

Yas etme, ölene duyulan saygı ve sevginin önemli bir göstergesidir. Kocayaka ve Koçak köylerindeki kaynak kişilerin aktardığı anılar, yasa verilen önemin anlaşılmasında birer örnek olarak değerlendirilebilir:

Örnek 1: Kocayaka’da genç yaşta hastalanan ve öleceği anlaşılan genç kız, kendisi için bir yas metni hazırlar ve annesine şöyle der: “Ben ölünce, akşam vakti kızlar sudan dönerken içeri gir; onları görür dayanamazsın. Bunları bana söyle, beni bulgur kazanı gibi kaldırma” (Kamış, 2001). Kızının ölümünden sonra annesi şu yası eder:

“Merdivenden indirdiler aşağı
Götürdüler beni köyden dışarı
Ağızlara alınacak aş değil
Hocalara yordurulacak düş değil
Merdivenden indirdiler yumağa
Kıyamazlar teneşire komaya

Kendi hocam gelsin beni yumağa
Ak bayırdan ak koyunlar akışır
Akışır da birbirine tokuşur
Ben de sana neler desem yakışır
Ağızlara alınacak aş değil
Hocalara yordurulacak düş değil
Hastaneye vardım yatakları döşenmiş
Balkonuna çıktım çiçekleri yeşermiş
Senin emsallerin giyinmiş kuşanmış
Hasta oldum da hastaneye götürün
Sağıma soluma yastık getirin
Ben de ölürsem evlatlarımın yanına götürün
Develerim de gelir orman içinden
Mektubun okurlar ferman içinden
Ben de seni arıyorum akraların içinden
Çıkarın ala atlarım kişnesin
Senin anan da sensiz n’işlesin” (Kamış 2001).

Örnek 2: Koçak’da, kız çocuğu olmayan, gelinleriyle de geçinemeyen yaşlı bir kadın, kaynak kişiye: “Bana yas edecek kimse yok, ölürsem yas ediver, yassız gön-derme” deyip vasiyet etmiş ve ölümünden sonra vasiyet yerine getirilmiştir (Ünal, 2001).

Yörede “yasçı kadın” ifadesi bilinmemekte; yerine, yakın anlamı veren “iyi yas eden” sözü kullanılmaktadır. Yaygın bir gelenek olarak yaşatılan “yas etme”de, orta yaşlı ve yaşlı kadınların, gençlere oranla daha becerikli oldukları görülmüştür. Her köyde, bu yaş gruplarından iyi yas etmeyi bilen bir veya bir kaç kadın bulunmakta ve özellikle köyün diğer kadınları tarafından tanınmaktadırlar. Masal ve hikâye anlatıcılığında olduğu gibi, “yas etme”de de deneyim, birikim, görmüş-geçirmişlik, bellek gücü, söz söyleme becerisi, fizikî çevrenin ve kişilerin tanınması, geleneksel yaşamın ayrıntılarının bilinmesi gibi öğeler, ezgi ve nazım bakımından olgun, etkileyici, duyguları coşturucu, ilgi uyandırıcı metinler ortaya koymada önemli/gerekli niteliklerdir. Zaman içinde kazanılacak bu niteliklere ek olarak; kadının annesi, teyzesi, halası gibi yakın akrabası arasında iyi yas edenlerin bulunması; küçük yaşlardan itibaren kulak dolgunluğuna sahip olması; yas kurmayı öğrenmesi ve varolan yeteneğini geliştirmesi için önemli etkenler olarak değerlendirilmektedir. Yaşamdan yeteri kadar deneyim elde edememiş veya henüz yaşamın fazla örselemediği, yıpratmadığı; duygu dünyaları sığ ve karmaşık; sorumluluk bilincinden uzak; umut ve heyecan dolu genç kadınlar, yas etme geleneğini bilmek, yakınlarının yaslarını akılda tutmak ve denemeler yapmakla birlikte geleneğe örneklik edecek olgun yaslar kuramamakta/üretmemektedirler.

Kaynak kişilerden alınan bilgilere göre, para veya hediye karşılığında yas etme âdeti yoktur; çünkü, yas, kadının yüreğinde hissettiği üzüntünün dile getirilmesidir ve onun sıkıntısından kurtulmasını, ferahlamasını, rahatlamasını sağlar. “Ciğeri yanmayan, yüreği dolmayan” (Dede, G. 2001), “derdi çekmeyen” (Öztürk, Y. 2001), “yalandan yas eden” (Ünal, 2001), “ölenin anası, kardeşi, eşi, kızı olmayan” (Kahraman, 2001) kişinin ettiği yas, cenaze sahibini teselli edemez. Böyle yaslar “türkü, hava yerine geçer. El, ele yas edemez” (Dede, G. 2001).

Yaşlı kadın tutma âdeti bulunmasa dahi, doğal bir yas etme ortamında iyi yas eden bir kadının varlığı diğer yas edenleri ve yas metinlerini olumlu yönde etkiler. İyi yas eden kadınların, kendilerine ait bir yas dili ve icra tavrı oluşturdukları gözlenmektedir. Kadının belleğinde yer eden yaslar, türküler (havalar), ilâhiler, menkabeler, hikâyeler, çevre ile ilgili bilgi, ölen kişi hakkında bildikleri veya ölen kişi için anlatılanlar gibi pek çok sözlü öge, yasin kurulmasında kaynak olarak kullanılır. Yas edenin algılama ve kavrama gücü, ifade etme becerisi, sözcük dağarcığı doğrultusunda, belleğindeki tüm bilgi birikimi, zamana ve zemine uygun olacak şekilde seçilen sözcükler, benzetmeler, uyaklar, naif söz sanatları ile kurgulanır. Yas, ölenin, akrabasının, yas edenin veya üçüncü bir kişinin ağzından söylenir. Genellikle akılda tutulan metinler, gerek görüldüğünde ad, nâm, ünvan, yaş ifadeleri, sayı ve zaman formelleri vb. öğeler bir takım ekleme ve çıkarmalarla güncelleştirilip yeniden söylenebilir. “Yas etme” sırasında daha önce kurulmuş metinler değişikliklerle birlikte tekrarlandığı gibi yeni metinler de üretilir.

Yeni yas metinlerinin üretiminde kalıp ifadelerin önemli yeri olduğu görülmektedir. Araştırma sırasında derlenen sınırlı sayıdaki yas metni, yörede kullanılan kalıp ifadeleri belirlemede yetersiz kalmakta ancak; gerek iyi yas eden kadınların belleğinde korunan ve tekrarlanan kalıp ifadeleri, gerekse etkileşim yoluyla, yas edenlerin ortaklaşa kullandıkları kalıp ifadeleri göstermek bakımından örnek olarak değerlendirilebilirler.

Örnek 1:

“...Bizim evimizin alt yanı harman
Kuzum bulamadım da derdine derman...” (Kamış 2001).

“...Bizim evimizin alt yanı dere
Kuzum da bulamadım derdine çare...” (Kamış 2001).

Örnek 2:

“...Evlerinin önü ebegümeçi
Tırmana tırmana çıktım yamacı
Kuzum bulamadım senin derdine ilâcı...” (Kamış 2001).

“...Evlerinin önü bir kara yazı
Süpürdüm süpürdüm çıkmadı tozu
Kime kodun gittin ağam sen iki kıızı...” (Öztürk Y. 2001).

“...Evlerinin önü asmadır asma
Asmanın dalına ayaklar basma
Başımı bekleyemedim uslu anam
Darılıp küsme...” (Altıntaş, A(b). 2001).

“...Evlerinin önü asma
Asmaya ayaklar basma
Ben gidiyom garip anam
Bana da küsme...” (Kahraman 2001).

“...Evlerinin önü sırk
Yazık yavrularım yazık...” (Memiş 2001).

“...Evlerinin önü iğde
İğdenin dalları yerde
Benim de kuzularım gurbet elde...” (Kahraman 2001).

Örnek 3:

“...Ankara’dan çıktım başım selâmet
İrgilli’ya vardım koptu kıyamet...” (Öztürk, A. 2001); (Öztürk, Y. 2001).

“...İrgilli’dan çıktım başım selâmet
Denizli’ye vardım koptu kıyamet...” (Öztürk, Y. 2001).

Örnek 4:

“...Yeşil ördek de su başında oturur
Bir burnunu da bir başını batırır...” (Öztürk, A. 2001); (Kocakaplan 2001).

Örnek 5:

“...Hasta oldum hastaneye götürün
Sağıma soluma yastık getirin...” (Kamış 2001), (Öztürk, A. 2001).

Araştırma sırasında yaslar, yapay ortamlarda derlenmiş ve bu nedenle doğal icra sırasında yas edenin tavrını ortaya koyabilecek ayrıntılar, yeterli ölçüde belirlenmemiştir. Doğal ortamda yas ağlayarak söylendiği için icra zaman zaman kesilir ve yeniden başlar. Metne yer yer hece ölçüsünü tutturmak veya etkiyi artırmak için “of, aman, vay, hey, oy, ey, ney” gibi nidalar ve “anam, yavrum, kuzum, babam, kardeşim, ağam, kızım” gibi sözler eklenir. Doğrudan anlatımla birlikte soru-cevap ve hüküm cümleleri de sıkça kullanılır.

Örnek 1:

“...Kalktı kalktı da hastaneye dayandı
Ak elleri de al kanlara boyandı
Beş türlü hastalığa benim petrolcüm oy nasıl dayandı...” (Öztürk, A. 2001)

Örnek 2:

“...Kalp hastalığına da derman olur mu
Arasam arasam dermanını bulur mu...” (Öztürk, A. 2001)

Örnek 3

“...Benim petrolcüm de Türkiye’de bir idi
Eller hastasını hastaneye yatırdı
İyi etti de yürüte yürüte getirdi
Benim petrolcüm tabut getirdi
Aman benim petrolcüm oy oy oy...” (Öztürk, A. 2001)

Örnek 4:

“...Varın bakın da kabirinin taşına
Puhu kuşlar da yuva yapmış başına
Neler gelmiş vay koca rençberimin başına
Yeşil ördek de su başında oturur
Bir başını da bir burnunu batırır

Güçlüdür dağlar koca Feyzi'yi gelir götürür
Koyun sürüsü geldi de kendi gelmedi
Aman koca kardaşıma canlar mı dayanır
Kardaşım kardaşım..." (Kocakaplan, 2001).

Örnek 5:

"...Yüce dağ başına yağmaz mı dolu
Dolunun selleri ağam almaz mı beni
Belediye başkanından ayrılan Irgıllı
Olmaz mı deli
Saklayıp gizlemeyin ölmüş deyiverin
Orada burada kuzularını toplamış deyiverin..." (Öztürk, Y. 2001)

Örnek 6:

"...Şu dağın da çalısını kesmeli
Kesip kesip de budağından asmalı
Allah veriyor derdi kime küsmeli..." (Öztürk, A. 2001).

Değerlendirme

Pek çok kültürde "sahte/yalan dünyadan gerçek/asıl dünyaya geçiş" kabulü/inancıyla tanımlanan ölüm; insanoğlunun büyü ve dinle ilgili sayısız uygulamalar ortaya koymasına neden olmuştur. Bir geçiş dönemi olması nedeniyle "ölüm uygulamaları" sergilendikleri toplumun öncelikle inanç dünyası ve inanç dünyasının da önemli katkılarıyla şekillenen sosyal ve kültürel birikimleri/yapıları ile yakından ilgilidir.

Toplum, ortak sosyal-kültürel-tarihî paydalarda buluşan bireylerin oluşturduğu bütündür. Her toplumda yerel/bölgesel farklılıkların bulunması, kimi zaman anlaşmazlıklara neden olabilen kaçınılmaz bir durumdur. Yükselen bilinç düzeyi ve çoğulcu yaklaşımların gerekliliği kabulü gibi günümüz dünyasının kazanmayı/ulaşmayı amaçladığı değerler, bu farklılıkları, çeşitlilik/renglilik olarak tanımlamakta ve toplumların sosyal-kültürel-tarihî birikimlerinin zenginlik kaynakları olduklarını savunmaktadır.

Anadolu topraklarında on binlerce yıllık kültürel mirası ortaya çıkarmayı ve değerlendirmeyi amaçlayan her çalışma, sahanın bütün devirlerde ortaklıklarla birlikte, kimi zaman uzlaştırılması imkânsız gibi görünen farklılıkları da bünyesinde barındıran bir uygarlıklar merkezi olduğunu isbatlamış ve zengin kültürel dokuyu, ilgilenenlerin gözleri önüne sermiştir. Coğrafi özellikler ve yaşam koşulları, Anadolu'da hüküm sürmüş öncül ve ardıl uygarlıkları, daima, farklılıklar üzerinde yoğunlaşarak birbirinden uzaklaşmak yerine, ortaklıkları göz önünde bulundurup birbiriyle buluşmaya zorlamıştır. Bu nedenle, Anadolu'da ayrı ad, siyasî düzen, inanç, toplumsal yapı, dil ve edebiyat; kısaca ifade etmek gerekirse kültürel kimliğe sahip uygarlıklar, tarihî süreçte karakteristik özelliklerini korumakla birlikte yaşamın pek çok alanında birbiriyle geçişlilik arz etmişlerdir. Anadolu sahası dışında gelişen uygarlıklardan etkileşim yoluyla alınan özellikler de ana yapıya uygun hale getirilerek sürdürülmüştür.

Bu bağlamda Çivril’de, ölüm âdetleri konusunda, kaynağını Türk kültürü, İslâm dini ve pagan döneminden alan uygulamaların varlığı görülmektedir. Çalışmanın giriş kısmında yörük-Türk kimliğinden bahsedilmiştir. Ölenin ardından; öleni anmak, ruhunu yüceltmek, aile içindeki yerini ve önemini vurgulamak, aileyi teselli etmek, toplumsal bir gereklilik olarak kabul edilen birlik ve beraberlik duygularını canlandırmak, ortak paydalarda buluşmak gibi nedenlerle ve geride kalanlara düşen bir görevi yerine getirmek bilinciyle yapılan tüm uygulamalar, “yuğ” törenlerinin bir devamı niteliğindedir. İslâm dinini kabul eden Türk boy ve devletlerinde, yaşamın her alanında yeni dinin etkisi görülmüştür. Zamanla, eski ile yeni, aynı potada bir araya getirilerek yüzyıllarca sürdürülecek, ayrıştırılması imkânsız bir karışma/bir bütüne ulaşılmıştır. Çivril’de ölüme bağlı tüm uygulamalar ve törenler, artık “yeni inanç” olma özelliği unutulmuş, kültürel dokunun vazgeçilmez bir yapı taşı niteliğini kazanmış İslâm dininin, sosyal yaşamı düzenleyen kuralları ve ibadet anlayışıyla şekillenmiştir. Çivril’de kaynağını Türk kültürü ve İslâm dininden alanların yanında; cenazeyi yıkamak için ısıtılan suya mersin dalı atmak, kefenin içine kokulu ot ve çiçek yaprakları serpiştirmek, ölü kadını ise eline çiçek ve kokulu ot demeti tutuşturmak, cenazenin ensesine “çiçek süpürgesi” adı verilen demeti yastık gibi yerleştirmek, cenaze genç kız ise isteğe bağlı olarak sala kır çiçekleri koymak gibi kaynağını daha önceki uygarlıkların kültüründen almış olabileceği düşünülen bazı uygulamalara da rastlanmaktadır.

Bugüne değin, sözlü kültür ortamları ve ürünleri konularında yapılan pek çok inceleme, araştırma ve değerlendirme çalışmalarında ağıtlar önemli bir yer almıştır. “Ağıt, genel olarak ölenin, seyrek olarak da kişiyi ve toplumu derinden etkileyen olayların ardından, bu olaylarla ilgili kimselerin, başlarına gelenlere, kişiliklerine vb. yanlarına değinen, belli geleneksel eylemlere uyularak, belirli bir ezgide söylenen, kendine özgü dizelenme ve uyaklanma usulü bulunan bir türkü çeşididir (Koz 1975:59). Ağıt konusunda daha önce yapılan bilimsel çalışmaların ışığında, Çivril örneği ile ilgili yukarıda verilen bilgilerden de anlaşılacağı üzere, “ağıt yakmak” kimi zaman kişisel sıkıntıları dile getirmek anlamında kullanılsa dahi, genel çerçevesiyle; ölüme bağlı uygulamalar arasında, toplumun tanıdığı, bildiği, benimsediği, yapılmadığı zaman eksikliğini farketmediği ve yadırgadığı, çevresinde belirli söz ve davranış kalıplarının oluştuğu bir gelenektir. Çalışmada “yas etme” öncelikle ölüme bağlı uygulamalar arasında ele alınmıştır. Her ne kadar İslâm dini, ölüm sonrasında aşırıya varan davranışları yasaklamışsa da Türk kültüründe yüzyıllardır sürdürülen bu gelenek, İslâmî öğelerin kullanımıyla hem Anadolu sahası Türk kültüründe, hem de farklı coğrafyalara yerleşmiş Müslüman Türk topluluklarında karakteristik özellikler korunarak sürdürülmektedir. Bu gün Anadolu’da ağıt, ağlama (Akseki/Antalya-Görece/Giresun), yakım, deyiş (Akseki/Antalya), deyişet (Boğazlıyan/Yozgat), vay (Ahlat/Bitlis) gibi adlarla da tanınan ağıt; İç Ege’de yaygın olarak “yas” sözcüğüyle bilinir. Bölgede ve yörede “yas etme”, kadınlar tarafından yürütülen bir gelenektir.

Yörede kullanılan adıyla “yas etme”; çağdaş psikolojinin popüler söyleminde sıkça yer alan “üzüntünün paylaşarak azaltılması, mutluluğun paylaşarak çoğaltılması” ifadesinde üzerinde yoğunlaşılacak *paylaşmak* eyleminin bir örneği olarak değerlendirilebilir. Yaslar/ağıtlar, öncelikle ölümden kaynaklanan kederin sözle dile getirilmesi ve durumun, benzer ruh halini aynı anda yaşayanlarla paylaşılmasıdır.

Çivril kadınlarının iç dünyalarını gün ışığına taşıyan yaslar, onların inançlarında şekillenen öte dünya/ahiret hayatı ile ilgili kabullerini de yansıtır. Ölenin ardından söylenen yaslarda, ölen kişiden, öte dünyaya daha önceden intikal edenlere, bu dünyadan selâm götürmesi istenir. Bu boyutuyla Çivril yasları, madde ile mânâyı; somut ile soyutu; bilinen ile bilinmeyeni; dünya ile ahiret hayatını birleştiren ve geçişliliklerini vurgulayan söylemlerdir.

“İndim yörük yaylasına da koyun yaymaya
Ağular kattın da kahpe felek balınan kaymağa
Ayrılık da düştü benim oymağa
Bizim evimizin de alt yanı harman
Kuzun bulamadım da derdine derman
Aşağıdan gelir gelin arabası
Boynuna dolamışlar da hacı poşusu
Ciğerden mi çıkar da kardaş acısı
Dillerin söylerse yolların uğrarsa
Sarı kardaşıma da selâmlar söyle
Pazardan aldım da tatlı
Heybesi de goyun etli
Benim de bir kızım vardı Gülsüm adlı
Ona da selâmlar söyle ey gardaşım” (Kamış 2001).

Sözlü kültür aktarımıyla nesilden nesile taşınarak gelen motifler çevresinde, söyleyicisinin bilgi ve becerisiyle kurulan yaslar, Çivril halk edebiyatının önemli ürünleri; “yas etme” ise geleneksel yaşantının duygu yüklü bir parçasıdır.

Kaynaklar

- ALTINTAŞ, Ayşe[a] (2001) (Çivril/Irgılı, 62, eski yazı okur, ev hanımı) ile 14.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- ALTINTAŞ, Ayşe[b] (2001) (Çivril/Irgılı, 43, ortaokul, ev hanımı) ile 14.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- ARSLAN; Yunus (2001) (Çivril/Beyköy, 51, lise, işsiz) ile 12.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- ARSLAN; Kenan (2001) (Çivril/Beyköy, 45, ortaokul, muhtar) ile 12.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- BORATAV, Pertev Naili (1982) “Türk Ağıtlarının İşlevleri Konuları ve Biçimleri” *Folklor ve Edebiyat II*, İstanbul Adam Yayınları.
- Bütün Yönleriyle İlçemiz Çivril* (1985) Denizli: Çivril Kaymakamlığı Köylere Hizmet Götürme Birliği.
- DEDE, Güzide (2001) (Çivril/Kocayaka, 66, okuma-yazması yok, cenaze yıkayıcısı) ile 13.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- DEDE, Nazlı (2001) (Çivril/Kocayaka, 41, ortaokul, ev hanımı) ile 13.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- DEMİRKAYA, Sedat (1992) *Çivril Halk Edebiyatı*, İzmir: Ege Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü Lisans Tezi (Yayınlanmamış).
- DİNÇOL, Ali M.(1982) “Hititler Öncesinde Anadolu” *Anadolu Uygarlıkları I*, İstanbul: Görsel Yayınlar .

DENİZLİ İLİ ÇİVRİL İLÇESİNDE ÖLÜME BAĞLI UYGULAMALAR VE “YAS ETME”

- GÜMÜŞ, Güzide (2001) (Çivril/Kocayaka, 77, okuma-yazması yok, ev hanımı) ile 13.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- KAHRAMAN, Sıdıka (2001) (Çivril/Iğdır, 70, okuma-yazması yok, ev hanımı) ile 15.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- KAMIŞ, Emine (2001) (Çivril/Kocayaka, 70, okuma-yazması yok, ev hanımı) ile 13.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- KOCAKAPLAN, Hanım (2001) (Çivril/Irgılı, 58, okuma-yazması yok, ev hanımı) ile 14.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- KOZ, M. Sabri (1975) “Elbistan ve Adana Yöresinde Ağıtlar” **Boğaziçi Üniversitesi Halkbilimi Yıllığı**, İstanbul.
- MEMİŞ, Ayşe (2001) (Çivril/Koçak, 70, okuma-yazması yok, ev hanımı) ile 16.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- ÖRNEK, Sedat Veyis (1995) **Türk Halkbilimi**. İstanbul:Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÖZTÜRK, Ayşe (2001) (Çivril/Irgılı, 70, okuma-yazması yok, ev hanımı) ile 14.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- ÖZTÜRK, Fadime (2001) (Çivril/Irgılı, 70, okuma-yazması yok, ev hanımı) ile 14.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- ÖZTÜRK, Yaşar (2001) (Çivril/Irgılı, 51, okuma-yazması yok, ev hanımı) ile 14.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- ÜNAL, Durna (2001) (Çivril/Koçak, 63, okuma-yazması yok, ev hanımı) ile 16.7.2001 tarihinde yapılan mülâkatın ses kaydı ve deşifre metni RBA arşivindedir.
- YAVUZ, Behiç Galip (Habl.) (1969) **Çivril**, Denizli.